

När bohuslänska bönder gjorde Moraklockor

Ur boken Kvinnor Präster Torpare Bönder

Utgiven 1962 av Sven Rydstrand

Ute i de många bohuslänska bondehemmen träffar man inte så sällan på gamla prydliga golvur av ålderdomlig konstruktion, och de går ofta under benämningen "moraklockor". De allra flesta av dessa ur är emellertid högst sällan några riktiga dalaklockor, utan de är tillverkade här i Bohuslän. Deras mästare har varit bohuslänska bönder och torpare. Att klockorna likväl fått benämningen "mora-ur", torde väl främst bero på deras yttre likhet med dalafolkets tidvisare, som kringvandrande dalmasar sålde här, särskilt vid 1800-talets början.

Det är sålunda felaktigt att tro att all golvurstillverkning var koncentrerad till Dalarna under 1700- och 1800-talet. Även i det magra och karga Bohuslän satt bönderna under kalla vinterdagar i sina snickarebodas eller inne i köken och sysslade med klockhjul o. dyl. Hade de inte metall tillhands, klarade de sig med gammalt hårt ekträ, särskilt sådant, som de hittat i mossarna. Men tyvärr har många utav dessa klockor blivit förstörda på senare tid. De ansågs inte fina nog, när de amerikanska skåpuren på 1870-talet började importeras och försäljas i vårt land.

Bland 1700- och 1800-talens bondeurmakare i Bohuslän är traditionerna särskilt väl bevarade kring bonden Olof Hansson i Torsbo, Kville socken. Denne lär ha varit en mycket skicklig urfabrikör, därpå finns det ännu många bevis. Enligt hans egna anteckningar, som lär finnas i behåll, skall han ha tillverkat mer än 300 golvur. Så värst många av dessa är troligen inte bevarade till vår tid, men det finns i alla fall några, som bär hans signatur. Bland dessa bör särskilt nämnas ett stort och prydligt golvur, som ännu står i Kville kyrka och går oklanderligt, så som det gjort, alltsedan det tillverkades år 1782. Olof Hansson levde nämligen under 1700-talet. Bevarade klockor av honom finns främst i Kville och Svenneby socknar samt i Tanums härad.

En annan bonde, som också var välkänd som urfabrikör i norra Bohuslän, bodde ännu i början av 1800-talet på gården Väsentorp i Håby socken. Väsentorpsurmakaren hette Johannes Andersson. Han signerade dock sina klockor med namnet "Väsentorp" och kallades i dagligt tal blott för "Väsentorpen". Klockorna, som han gjorde, hade i allmänhet bara tre kugghjul, inte sällan av trä, samt endast en visare. Ännu kan man då och då få se något gammalt golvur med namnet "Väsentorp" sirligt målat på urtavlan. Men de är i så fall verkliga rariteter. Väsentorpsuren ansågs alltid av de gamla vara mycket säkra tidmätare, men kanske har de varit av dåligt material, eftersom de så helt försvunnit.

I Brastads socken finns ännu traditioner om en bondeurmakare, som hette Mattias Nord och som inte bara lagade klockor utan även tillverkade urverk av trä och med trähjul. Veterligen finns dock nu intet av hans urverk bevarat, mer än ett på Uddevalla museum. Det har kommit från Dammen under Röe i Bro.

På Källsby gård i Jörlanda socken bodde under 1700-talet och kanhända ännu i början av 1800-talet en av södra Bohuslänns mera betydande urfabrikörer, som enligt vad det berättas även var bonde och hade urmakeriet blott som bisyssla. Hans namn är glömt, men hans golvur, som kallas "Källsby-ur", finns i många fall ännu bevarade inte blott på Inland utan även på Orust och Tjörn. Till sin yttre struktur liknar de mycket moraklockorna, men verken

är i allmänhet bättre och hållbarare. Ofta är fodralen mörka men dekorerade med vackra blomstermålningar.

På Orust levde och verkade en vida känd bondeurmakare i början av 1800-talet. Även han var från början jordbrukare och bebodde en liten gård, Gullborga, i Morlanda socken. Egentligen hette han Herman Johansson i kyrkoboken, men efter sin gård fick han av folk namnet "Gullborg", och det begagnade han sedan själv, då han signerade sina klockor. Genom det namnet blev han känd på den tiden nästan över hela Bohuslän och ryktbar såsom en skicklig urmakare. Och det var inte få klockor, som han tillverkade, om man får tro de uppgifter, som finns om honom. Hans verkstad finns f.ö. ännu bevarad delvis i Morlanda hembygdsmuseum.

Många av Gullborgens golvur finns också bevarade ännu i dag på Orust och Tjörn liksom även på andra håll i Bohuslän. De lär gå perfekt, trots sin ålder. Ty Gullborg var ingen klåpare utan en verklig mästare, fastän han var självlärd. Hans klockor kan därför inte jämföras med dalauren, som oftast var av dåligt material.

Det berättas om Gullborg, att han inte blott var urmakare och bonde. Han brukade också bl. a. gjuta kyrkklockor. Om han fick tillfälle att gjuta någon helt ny kyrkklocka, kan väl inte bevisas, även om ryktet talar därom. Det säges nämligen, att han skall ha gjutit en klocka till Tegneby kyrka, men troligen var det blott en lagning av klockan, som han anförtroddes. Han lär vidare ha lagt sprickor i Morlanda och Röra kyrkklockor. Det berättas också, att han tillverkade gårdsklockor eller som de också kallades "vällingklockor". Sådana klockor göts nämligen på gårdarna förr i tiden. Det fanns många bönder, som var kunniga i sådant.

En annan frukt av Gullborgens verksamhet var de vackra dombjällror, med kraftig ton och djup klang, som bönderna hade på hästarna, då de åkte släde. Många av dessa finns ännu bevarade på Orust. Men numera är det sällan man får höra dem på vägarna. Bilarna och deras sirener har ersatt slädar och dombjällror.

Gullborg syns sålunda ha varit en ovanlig bonde med en alldeles enastående energi och kunnighet. Det sägs, att han även tillverkade fickur och pendyler. Men av dessa torde inte mycket ha blivit bevarat till våra dagar, så vitt känt är.

Men Gullborg, Vântorpen och de andra hade många konkurrenter. Ute i bygderna kan man nämligen ännu i dag hitta klockor, som tillverkats av andra än de nu nämnda. Vanligen är dock sådana golvur mera klumpigt gjorda och osäkra som tidmätare. Även om de kallas för "Källsby-ur" eller tillskrivas Gullborg, är de dock tydligen tillverkade av andra. Det har alltså funnits amatörer i det yrket litet här och var i gångna tider. Alla var väl inte bönder, men säkert har det överväldigande flertalet varit det. Och det var således blott på lediga stunder de var urfabrikörer. Någon större produktion har de säkerligen inte haft, de flesta av dem.

Liksom bohusläningarna i allmänhet har en stark hemkänsla, så att de helst stannar vid hemkusten, så vitt det går, så har också de bohuslänska golvuren stannat kvar här i landskapet. De gamla urmakarna här kom aldrig på den idén att ge sig ut och sälja sina klockor. De få ur, som de tillverkade, var mestadels beställda och gick åt här hemma. De bör inte heller nu få vandra ut ur landskapet under namn av "Mora-klockor". De golvur, som bevarats här efter de gamla bohuslänska mästarerna, är värtaliga vittnesbörd om handaskicklighet och konstnärligt sinne och bör helst bevaras i ursprunglig miljö.